

Антон Сичевський
аспірант кафедри історії України
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

СТАРООБРЯДЦІ НА ПОДІЛЛІ В ХІХ СТ.: ДЕМОГРАФІЯ, ДРУКАРСТВО, ДУХОВНА ПРОСВІТА

Поселення росіян-старообрядців, біженців від релігійних переслідувань у Росії, з'явилися на Поділлі ще в кінці XVII ст. Тоді ці землі були розділені між Річчю Посполитою та Османською імперією, а в кінці XVIII ст. включені до складу Росії.

Першу розгорнуту картину поселень старовірів подає відомість про них, складена за розпорядженням подільського губернатора в 1836 р. З неї дізнаємося, що поселення розташовувалося в Летичівському повіті в селі Петраші. Тут на той час проживало 215 чоловіків та 247 жінок, у Слободі Женишковецькій відповідно 63 чоловіки та 83 жінки. У Літинському повіті в м. Літині – 130 чоловіків і 141 жінка., у Слободі Новокостянтинівській – 41 чол. і 58 жін., Слободі Чернятинській – 42 чол. і 46 жін., с. Брусиліві – 10 чол. і 12 жін. У Вінницькому повіті в м. Вінниці – 88 чол. і 58 жін., а також у с. Курники – 58 чол. і 47 жін., Жеківцях – 158 чол. і 123 жін., Борскові – 254 чол. і 292 жін., Людівці – 89 чол. і 98 жін., Ведмежому Вушці – 29 чол. і 31 жін. У Брацлавському повіті у містечку Браїлові – 39 чол. і 26 жін., а також в с. Перепельниче – 70 чол. і 69 жін., Сорокодубах – 97 чол. і 108 жін., Шур-Копієвській – 197 чол. і 180 жін., Шпикові – 58 чол. і 80 жін. У Гайсинському повіті в м. Гайсині – 28 чол. і 30 жін., у с. Куренівці – 25 чол. і 32 жін., Слободі Бершадській – 102 чол. і 124 жін. А в Ольгопільському повіті в Куренівському скиті – 32 чол. і 31 жін. У Балтському повіті в м. Балті – 328 чол. і 351 жін. У Ямпільському повіті в Слободі Боровецькій – 180 чол. і 205 жін., у с. Краснянці – 105 чол. і 110 жін., Бушинці – 88 чол. і 90 жін., Єфимівці – 120 чол. і 125 жін., Крижополі – 15 чол. і 17 жін. У Могилівському повіті у м. Бар – 46 чол. і 54 жін., а також в Урицькому повіті в с. Пилипи Хребтіївські – 58 чол. і 65 жін., Ставчанах – 91 чол. і 81 жін., Катеринівці – 52 чол. і 69 жін., Струзі – 14 чол. і 25 жін. Усього в Подільській губернії на той час проживало 2878 чоловіків та 3088 жінок старовірів.

У 1839 р. у Подільській губернії проживало 7163 старообрядці, у 1841 р. – 7656 осіб. Чисельність росіян-старовірів у краї стрімко зростала. У 1849 р. на Поділлі проживало 8080 осіб. Центральний статистичний комітет Міністерства внутрішніх справ Російської імперії зафіксував, що станом на 1863 р. у Подільській губернії було 10218 розкольників (5095 чоловіків і 5123 жінки). У 1867 р. подільські розкольники становили тільки 0,5% (11098 осіб) від загальної кількості віруючих краю.

У середині ХІХ ст. на Поділлі діяло 27 старообрядницьких молитовних будинків (25 каплиць і 2 церкви).

У релігійній просвіті старовірів краю вагому роль відігравали напівлегальні старообрядницькі друкарні. У Подільській губернії існувало дві старообрядницькі друкарні, які заснував та утримував київський купець 3-ої гільдії К. Количев, у м. Янові та с. Майдані-Почапинецькому (Літинський повіт).

У 1805 р. К. Количев придбав два верстати з друкарським матеріалом у С. Селезньова, який займався видавничою діяльністю в Махнівці (Київська губернія) і перевіз придбане устаткування до Янова, яка потім поповнив ще десятком нових верстатів. Придбання він здійснював за кошти московського купця 2-ої гільдії Д. Федорова, який був фактичним власником друкарні. Спроба узаконити діяльність у 1808 – 1809 рр. не стала успішною.

У процесі видання старообрядницьких книжок К. Количев зазвичай займався передруком раніше випущених іншими старовірськими друкарнями книг, навіть не змінюючи вихідних даних. Можливо, разом із друкарнею в Янів перебралися й махнівські друкарі, оскільки з переїздом не змінилася ні видавнича програма, ні основні ознаки видань.

Під час війни з французами діяльність перервалася. У березні 1813 р. на запит цензурного комітету була дана відповідь, у якій повідомлялося про бездіяльність друкарні через те, що К. Количев у кампанію 1812 р. розорився. Водночас він у 1814 р. викупив друкарню в Д. Федорова. У 1817 р. друкарню заарештували. 27 серпня 1818 р. К. Количеву заборонили видавати книжки, але наступного року йому повернули конфісковане обладнання.

Нове друкарське підприємство Количев організував у Майдані-Почапинецькому. Друкарня задіяла не раніше 1819 р., а виявлена в 1822 р. після того, як Міністерство внутрішніх справ запропонувало місцевій владі провести слідство, чи не поновлено на підвідомчих йому територіях друкування старообрядницьких видань. За показаннями К. Количева друкували книги на одному верстаті, який згорів під час пожежі 25 жовтня 1821 р. У 1822 р. К. Количев знову потрапив під слідство, а його друкарню конфіскували. Після цього він декілька разів намагався завести друкарню, та марно.

Зупинимось докладніше й на питанні історії куренівського монастирського комплексу. Відомо, що першими поселенцями с. Куренівка Ольгопольського повіту Подільської губернії (нині Чечельницький район Вінницької області) були старці-старовіри, які побудували собі курінь. Неподалік від нього, у лісі, приблизно 1675 р. старці створили чоловічий скит, тобто вже через дев'ять років після офіційної дати розколу Російської православної церкви тут виник старообрядницький монастир. Існував переказ, що заснуванню монастиря сприяли князі Любомирські, які звільнили переселенців від сплати податків.

У 1835 р. у чоловічому монастирі проживали 17 іноків та 15 послушників. У клірових відомостях Подільської духовної консисторії за 1868 р. указано, що в монастирі жило 65 чоловік.

У 1830 р. на відстані двох кілометрів від чоловічого монастиря в Куренівці був організований жіночий скит. До 1833 р. тут було побудовано 15 будинків та каплиця. У 50-ті рр. XIX ст. посередині скиту побудували дві молільні. У питаннях віри скит повністю підкорявся чоловічому монастирю. На початку 30-х рр. XIX ст. іноків було 10, у 1833 р. – близько 30, а в 1868 р. у жіночому скиті нараховувалося 42 інокіні та послушниці.

Вдаючись до дій, спрямованих на підриив становища старовірства на Поділлі, у 1842 р. подільський губернський єпископ Арсеній звернувся до губернатора з проханням закрити старообрядницькі чоловічий монастир і жіночий скит у Куренівці або ж підпорядкувати їх РПЦ. Губернатор звернувся до вищого начальства. Проте в травні 1842 р. імператор Микола I видав розпорядження залишити в Куренівській монастир з умовою, щоб місцева поліція не допускала збільшення його населення.

Про дійсно вагоме значення Куренівського чоловічого монастиря та становлення до нього як до однієї зі святинь старообрядницького світу свідчить те, що в день Святого Ніколи Чудотворця – 22 травня (за старим стилем – 9 травня) до чоловічого монастиря на храмове свято з'їздила велика кількість старовірів зі всієї Росії та найближчих держав. А в 1860 р. Куренівка стала офіційною резиденцією старообрядницького єпископа балтського.

Отже, можна констатувати, що в XIX ст., незважаючи на офіційну політику, яка мала метою придушення старообрядництва та його включення до «державного» православ'я, у Подільському регіоні старовіри не тільки зберегли власну

етноконфесійну самоідентифікацію та традиції, а й досягли за рахунок друкарства та монашої діяльності значного поступу в посиленні своїх релігійних позицій у межах Російської імперії.